

## Nieuwe kennis maken, delen en implementeren

Repliek bespreking Actieonderzoek doen, een routewijzer voor studenten en professionals

*Tonnie van der Zouwen*<sup>1</sup>, gepubliceerd in *Kwalon*, 2020 (25) 2, p. 70-72

Allereerst bedank ik de recensent Esther van Loon voor haar positieve bevinding dat het boek helpt om een weg te vinden in actieonderzoek doen. Daar is het ook voor bedoeld. Op een paar punten zou ik graag wat willen aanvullen of verschil ik van mening.

Het boek is geboren uit een noodzaak. Ik zag dat veel (aankomend) professionals opgezadeld worden met vormen van onderzoek die niet passen bij wat ze in de praktijk nodig hebben. In die praktijk spelen veel factoren en mensen een rol, waardoor het implementeren van nieuwe kennis vaak niet zo soepel loopt als de onderzoekers voor ogen hadden in het onderzoeksrapport. Ik heb gezocht naar een vorm van onderzoek die de complexiteit zoveel mogelijk heel houdt en niet reduceert tot enkele variabelen. Een vorm ook die past bij de praktijk omdat het niet alleen nieuwe kennis oplevert maar ook bijdraagt aan de implementatie van die kennis. Het gaat me dan ook niet om het promoten van actieonderzoek, maar om de principes waarmee je genoemde doelen kunt bereiken. Uit die principes volgt een redenering waarmee je actieonderzoek kunt vormgeven. Als je wilt dat je onderzoek iets teweegbrengt, dat er eigenaarschap voor veranderingen ontstaat bij de mensen die het moeten gaan doen, wilt toetsen op betrouwbaarheid en bruikbaarheid, dan zul je de diverse belanghebbenden moeten uitnodigen om samen uit te zoeken wat er werkt.

Het boek is zelf ook ontstaan in een actieonderzoek proces. De houding die daarbij hoort is: Wie ben ik dat ik denk te weten wat gebruikers nodig hebben? Ik heb een grote groep docenten, studenten, onderzoekers en praktijkvertegenwoordigers uitgenodigd om mee te denken over de inhoud en opzet van het boek. De recensent vindt dat er wel wat meer wanorde in het boek had gemogen, omdat het nu toch een lineair proces kan lijken. Het is de bedoeling dat de gebruiker heen weer springt tussen de hoofdstukken en dat de hoofdstukken steeds opnieuw doorlopen worden in de opeenvolgende cycli. In de hoofdstukken wordt voortdurend verwezen naar een online toolbox op [www.actieonderzoek.nl](http://www.actieonderzoek.nl). De toolbox biedt tools voor uitvoering en verdieping op een meer wanordelijke flexibele wijze. Die toolbox is een wezenlijk onderdeel, jammer dat daar in de recensie niets over is gezegd.

Over die houding wil ik nog wel iets zeggen. Het hele paradigma van onderzoek doen waarin je onderzochten beschouwt als 'objecten van onderzoek' vind ik achterhaald. Als (aankomend) professional werk je met mensen met hun hele hebben en houden. Zelfs bij zogenaamd 'objectieve' vormen van onderzoek, zoals enquêtes, dien je je te verplaatsen in wat je van mensen vraagt. We willen in het hoger onderwijs studenten afleveren met een onderzoekende en kritische houding. Die houding impliceert bij actieonderzoek dat je een praktijk in stapt en aansluit bij een wezenlijke vraag die daar leeft. Met een houding van 'ik weet niet wat er aan de hand is en wat er precies kan werken, zullen we dat samen proberenderwijs uitzoeken?'. Je vraagt mensen dan niet om mee te doen met jouw onderzoek, maar met iets waar ze zelf ook verder mee willen komen.

---

<sup>1</sup> Dr. Tonnie van der Zouwen MCM is lector aan Avans Hogeschool en zelfstandig adviseur

Esther van Loon noemt het herhaaldelijk een boek voor de beginnende onderzoeker. Het klopt dat je er geen uitgebreide beschouwing vindt over de theorie en de positie van actieonderzoek in het hele veld van onderzoeksstrategieën. Daar zijn andere goede boeken voor. Wel besteed ik de nodige aandacht aan een pragmatisch wereldbeeld als uitgangspunt om naar wetenschap te kijken. Het boek besteedt veel aandacht aan hoe je *samen met stakeholders* een actieonderzoek ontwerpt, samen gegevens verzamelt, analyseert, interpreteert, checkt, vastlegt en verspreidt. En hoe je *member checks* organiseert. Dat is denk ik ook waardevol voor ervaren onderzoekers. In veel academische literatuur over actieonderzoek wordt veel aandacht besteed aan theorie, maar relatief weinig aan hoe je het in de praktijk moet doen.

Over die *member checks*, die zijn essentieel in een actieonderzoek. Op dit punt heeft Esther van Loon iets niet goed begrepen. Ze zegt dat je als onderzoeker moet dealen met het gevoel dat je mogelijk het belangrijkste gemist hebt. Als dat zo is dan hebben veel mensen iets gemist. Je ontwerpt het onderzoek samen met stakeholders en je legt in elke cyclus de resultaten en plannen voor de volgende cyclus voor aan stakeholders. Dat zijn de mensen die er verstand van hebben in de praktijk, die het moeten gaan doen, die het moeten goedkeuren en betalen, de mensen die voor- of nadeel ondervinden van een verandering. Om je onderzoek te toetsen op betrouwbaarheid en bruikbaarheid zijn die *member checks* noodzakelijk. Wellicht bedoelt de recensent dat een actieonderzoek nooit helemaal 'af' is. Dat klopt, want de ontwikkelingen gaan altijd door.

De recensent vindt dat de kennis- of onderzoekscomponent een minder prominente plek krijgt in het boek. Op de eerste bladzijde van hoofdstuk 1 benadruk ik in mijn definitie dat actieonderzoek gaat om het *combineren* van actie en onderzoek. Het gaat om het ontwikkelen van nieuwe kennis en tegelijk de praktijk verbeteren. Een van de meest waardevolle kanten van actieonderzoek vind ik dat je er hoe dan ook van leert. Je doet nieuwe kennis en ervaring op. Die nieuwe kennis wordt niet alleen vastgelegd in een thesis of onderzoeksrapport. Die zit ook in het lijf van de onderzoekers, in de ervaring die ze hebben opgedaan en in de 'kennisdragers' die ze ontwikkeld hebben om te verspreiden. In een goed actieonderzoek leer je op drie niveaus: de onderzoekers zelf, de direct betrokkenen in het onderzoek, en een breder publiek met mogelijk een soortgelijk vraagstuk of situatie. In die zin kan een actieonderzoek niet mislukken, ongeacht wat zich voordoet. Op voorwaarde dat je oogst en deelt wat je ervan hebt geleerd hebt. Voor elke cyclus neem ik de tien regels voor onderzoek doen als leidraad, en regel 10 is elke keer: deel je kennis, voer je plannen uit, start de volgende cyclus (of geef aan hoe anderen die kunnen starten). De manier waarop je nieuwe kennis met derden kunt delen komt uitgebreid aan de orde in hoofdstuk 10.

Esther van Loon vraagt zich af in hoeverre HBO en WO studenten actieonderzoek kunnen gebruiken als methode bij hun thesis. Dat lijkt te impliceren het schrijven van de thesis het doel is, en niet het doen van een valide onderzoek dat iets teweegbrengt. Ik zie steeds meer studenten, zowel op associate-, bachelor- als masterniveau met een waardevol actieonderzoek doen met behulp van dit boek.

Wellicht goed om te weten als je door omstandigheden je onderzoek 'op afstand' moet doen: veel kan online, of in een mix van online en offline. Daarvoor verzamel ik met een team van docenten, studenten, onderzoekers en adviseurs aanwijzingen en tools op [www.onlineactieonderzoek.nl](http://www.onlineactieonderzoek.nl). Het boek blijft daarbij het uitgangspunt.

## Praktische tips en een hart onder de riem voor beginnend actieonderzoekers

Esther van Loon<sup>1</sup>

*Tonnie van der Zouwen, Actieonderzoek doen. Een routewijzer voor studenten en professionals, Amsterdam: Boom, 2018, 230 pp., ISBN: 978 90 2441 553 3 (pbk), €43,95.*

Actieonderzoek is hot! Het lijkt hét middel om praktijken te veranderen en tegelijkertijd bij te dragen aan kennisontwikkeling. Het boek *Actieonderzoek doen. Een routewijzer voor studenten en professionals* van Tonnie van der Zouwen komt daarom op een goed moment. Het boek beoogt de (beginnend) actieonderzoeker bij te staan, te informeren en een hart onder de riem te steken in zijn of haar zoektocht naar het positioneren en vormgeven van actieonderzoek. Een *praktisch* boek schrijven over actieonderzoek doen lijkt me in elk geval om drie redenen een ingewikkelde klus.

Ten eerste ken ik actieonderzoek als een uiterst *go with the flow* vorm van onderzoek doen. Samen met de praktijk is er een (verbeter)vraagstuk, waarbij actieonderzoek de beste aanpak lijkt. Onderzoekers volgen wat er gebeurt in die praktijken. Ideeën over welke acties of initiatieven in te zetten en wie te betrekken bij het onderzoek ontstaat geregeld pas gaandeweg het onderzoek. Daar is geen 'standaardaanpak' voor en het is ook niet vooraf te voorspellen hoe dingen gaan. Het vraagt om flexibiliteit, een zekere sensitiviteit voor wat er speelt en het vertrouwen 'dat het wel goed komt'.

Ten tweede, werk je in actieonderzoek nauw samen met je 'objecten van onderzoek'. Vaak worden de deelnemers aan het project in het actieonderzoek betrokken als co-onderzoekers, maar zijn deze zelfde mensen ook object van je studie. Dit zorgt ten positieve vaak voor een hoge mate van betrokkenheid van deze co-onderzoekers bij het onderzoek. Tonnie van der Zouwen spreekt treffend over het IKEA-effect: het in elkaar zetten van de kast (of hier: het bijdragen aan het onderzoek) verhoogt het gevoel van eigenaarschap en betrokkenheid. Maar, in het uitvoeren van actieonderzoek lopen rollen vaak door elkaar. Het is dan niet altijd duidelijk wat het werk is voor de onderzoeker en wat voor de co-onderzoeker annex deelnemer.

---

<sup>1</sup> Esther van Loon werkt als coördinator verpleegkundig onderzoek bij Rijnstate ziekenhuis. Ze deed actieonderzoek tijdens haar promotieonderzoek en in haar vorige baan bij het lectoraat GGZ en Samenleving van Windesheim. E-mail: [E3vanloon@rijnstate.nl](mailto:E3vanloon@rijnstate.nl)

Tenslotte is een kracht van actieonderzoek dat het zich expliciet richt op diversiteit. Alle relevante inzichten en meningen van verschillende groepen, gerelateerd aan het vraagstuk worden verzameld en geanalyseerd. Deze veelheid aan inzichten en meningen van individuen en groepen maakt analyse van met materiaal tot een complex geheel. Kortom, een handzaam en informatief boek schrijven over actieonderzoek, zodat de (beginnend) actieonderzoeker nog zin heeft eraan te beginnen lijkt me dan ook geen gemakkelijke taak.

Tonnie van der Zouwen pakte dit aan door haar boek op te bouwen aan de hand van een routewijzer. Deze routewijzer bestaat uit vijf fasen, beginnend met (1) voorbereiding, vervolgens (2) ontwerpen, (3) uitvoeren, (4) reflecteren en (5) vastleggen en delen. Deze fasen komen vervolgens in de verschillende hoofdstukken uitgebreider aan bod. Gelukkig benadrukt de auteur op verschillende plekken in het boek dat het onderzoek als niet als lineair proces te zien is: 'Bij een actieonderzoek werk je niet planmatig van A naar Z' (p.39) en 'bij actieonderzoek werk je met een emergent, voortschrijdend ontwerp [...] Soms kun je achteraf pas zeggen wat je precies gedaan hebt' (p.82). Desondanks is het voor mensen die vorm boven inhoud prevaleren misleidend dat er toch een lineaire opbouw lijkt te zijn in het boek, wat niet strookt met de werkelijkheid van actieonderzoek doen. Iets meer wanorde in het boek had dan ook best gemogen.

Wat me bijzonder aanspreekt in het boek is dat het ingaat op veel verschillende praktische facetten van actieonderzoek doen. Denk bijvoorbeeld aan de vraag wanneer is actieonderzoek nu juist wel en niet een goed idee is. Of de vraag of actieonderzoek een manier van onderzoek bezigen is die past bij de persoon van de onderzoeker. En wat begeleiders/docenten kunnen doen om het proces van actieonderzoekende studenten goed te kunnen begeleiden. Ook laat het boek manieren van analyseren samen met betrokkenen zien, waarin analyseren veel transparanter en duidelijker wordt dan in menig ander boek over onderzoeksmethodologie. Een voorbeeld hiervan is analyseren in een werkbijeenkomst met direct belanghebbenden. Het geeft de onderzoeker concrete houvast bij het opzetten en uitvoeren van een eigen actieonderzoek.

Tonnie van der Zouwen kiest ervoor om met name te schrijven in zogenaamd 'praktijktaal' in tegenstelling tot meer wetenschappelijk taalgebruik met debat over vormen en definities. Hiermee beoogt ze mijns inziens met name de (HBO/WO) student, de beginnende (praktijkgerichte) onderzoeker en de beroepsbeoefenaar in de praktijk, betrokken bij actieonderzoek aan te spreken met een praktisch *how-to* boek over actieonderzoek. Voor de 'doorgewinterde' actieonderzoeker op zoek naar een theoretisch handboek dat actieonderzoek positioneert ten opzichte van andere methodieken kom je in dit boek dan ook niet aan je trekken. Desondanks is en blijft mijn vraag, ook na het lezen van dit boek, in hoeverre HBO en WO studenten actieonderzoek kunnen gebruiken als methode bij hun thesis. Ook al worden ze goed begeleid en gebruiken ze inzichten uit dit boek, een actieonderzoek is complex en grillig. Het laat zich moeilijk vangen in een structuur of in een tijds kader die vaak juist bij een scriptie worden gevraagd.

Actieonderzoek wordt in dit boek met name gepositioneerd als een middel om praktijken te verbeteren, als een vorm van praktijkgericht onderzoek. De directe relevantie voor de praktijk wordt benadrukt in het boek en er wordt beargumenteerd dat de gebruikswaarde voor de praktijk voorop staat. Het advies, plan of product waarin het actieonderzoek resulteert komt dan niet ergens in de bureaula te liggen, maar zal daadwerkelijk bijdragen aan verbetering van de praktijk in kwestie, is de belofte. Dit aspect is mijns inziens zeker de kracht van actieonderzoek. Maar volgens mij is dat maar één kant van de medaille. Actieonderzoek dat zich enkel of voornamelijk richt op praktijkverbetering verliest uit het oog dat het geen verbetermethodiek is, maar een vorm van onderzoek. En onderzoek tracht, of het nu wetenschappelijk onderzoek is of niet, altijd bij te dragen aan kennisontwikkeling. Op sommige plekken komt deze relatie tussen verbetermethodieken en actieonderzoek en de rol van kennis in actieonderzoek terug, maar de kennis- of de onderzoekscomponent krijgt in het hele boek toch een minder prominente plek. Dat is mijns inziens jammer, ook voor het publiek waar het boek op is gericht. Volgens mij is de zwakte in veel van de literatuur over actieonderzoek (dus niet enkel in dit boek) dat het voornamelijk wordt neergezet als een vorm van onderzoek dat enkel bijdraagt aan lokale kennisontwikkeling en daarmee enkel lokale meerwaarde heeft. Veelal blijft mooie en relevante kennis daarmee opgesloten in lokale praktijken, terwijl het regelmatig ook van nut is voor een breder publiek. Toegegeven, generaliseren naar een groter publiek is niet zo eenvoudig als bij een

deductief opgezette grootschalige studie, maar het is minstens van even grote waarde. Juist de rijkheid aan informatie kan voor een breder publiek interessant zijn.

Het boek geeft aan het einde tips en adviezen hoe de resultaten schriftelijk weer te geven in een verslag of artikel. Interessant genoeg besteedt de auteur ook ruime aandacht aan andere, creatieve manieren om resultaten uit actieonderzoek te delen (zij het lokaal of voor een breder publiek), zoals blogs, storytelling, video's et cetera. Zeker daar waar resultaten (ook!) lokaal gedeeld worden en bruikbaar willen zijn om de praktijk te ondersteunen zijn dergelijke manieren belangrijk en nuttig.

Concluderend, actieonderzoek doen kan de (beginnend) onderzoeker het gevoel te geven te verzuipen in de veelheid aan keuzes, informatie, meningen en vormen. Daar bij komt dat de onderzoeker moet dealen met het gevoel dat het belangrijkste gemist wordt of net niet is opgeslagen en meegenomen. Dit boek helpt actieonderzoekers om structuur aan te brengen in het proces, vertrouwen te hebben en (daardoor) meer te genieten van het dynamische, speelse, verbindende en mooie van actieonderzoek doen. Het boek van Tonnie van der Zouwen stelt beginnend onderzoekers zo zeker in staat een weg vinden in het doen van actieonderzoek.